

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2012

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara $2\frac{1}{2}$

Bammbiri ǀli ǀ na masiatari a 23.

PFESANI

Vhalani ndaela dzi tevhelaho nga vhuronwane ni sa athu u thoma u fhindula mbudziso.

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo didina nga u vhalala bambiri lothe. Tolani siatari la Zwi re Ngomu ni swaye nomboro dza mbudziso dzo disendekaho kha bugu dze na guda riwaha uno. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzi ni kone u nanga dzine na tama u fhindula.

3. Bambiri heli li na khethekanyo THARU:

KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)
 KHETHEKANYO YA B: Nganea (25)
 KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)

4. Fhindulani MBUDZISO THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

- KHETHEKANYO YA A: VHURENDI
 ZWIRENDO ZWO RANDELWAHO: Fhindulani mbudziso MBILI
 TSHIRENDO TSHI SONGO RANDELWAHO: Fhindulani mbudziso NTHIHI.
- KHETHEKANYO YA B: NGANEA
 Fhindulani mbudziso NTHIHI.
- KHETHEKANYO YA C: DIRAMA
 Fhindulani mbudziso NTHIHI.

5. KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA) NA YA C (DIRAMA)

- Fhindulani FHEDZI mbudziso ndapfu na pfufhi u bva kha nganea na dirama zwe na funzwa.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO ya B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO ya C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO ya C, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO ya B.

6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

VHULAPFU HA PHINDULO

- Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhurendi ndi maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.
- Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha nganea na kha dirama ndi maipfi a u bva kha 400 u ya kha 450.
- Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso pfufhi kha vhu tshimbilelane na maraga dzo nekedzwaho. Vhalingiwa vha lwele u nekedza zwi yelanaho nga ndila ya u pfufhifhadza.

7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a khethekanyo inwe na inwe nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dzaṅu sa zwe thoho dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.

9. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.

10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhalea.

11. Ndangatshifhinga yo anganywaho:

- KHETHEKANYO YA A: minetse ya henefha kha 40
- KHETHEKANYO YA B: minetse ya henefha kha 55
- KHETHEKANYO YA C: minetse ya henefha kha 55

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI			
Vhurendi ho randelwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZINWE NA DZINWE			
NOMBORO	MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. VHONGOHO NA VIVHO	Mbudziso ndapfu	6	10
KANA			
2. NELSON MANDELA	Mbudziso pfufhi	7	10
KANA			
3. MUVHILI WANGA KHA U DZIVHELWE	Mbudziso pfufhi	8	10
KANA			
4. A TODAHO MUNAMBA NDI NNYI	Mbudziso pfufhi	9	10
NA			
Vhurendi vhu songo randelwaho: Fhindulani mbudziso NTHIHI			
5. LUVHOLELA LWA VHUTSHILO VHUNO	Mbudziso ndapfu	10	10
KANA			
6. LUVHOLELA LWA VHUTSHILO VHUNO	Mbudziso pfufhi	11	10
KHETHEKANYO YA B: NGANEA			
Fhindulani mbudziso NTHIHI*			
7. <i>Tshi do lilwa</i>	Mbudziso ndapfu	13	25
KANA			
8. <i>Tshi do lilwa</i>	Mbudziso pfufhi	13	25
KANA			
9. <i>Bulayo lo talifhaho</i>	Mbudziso ndapfu	15	25
KANA			
10. <i>Bulayo lo talifhaho</i>	Mbudziso pfufhi	15	25
KANA			
11. <i>Mafeladambwa</i>	Mbudziso ndapfu	17	25
KANA			
12. <i>Mafeladambwa</i>	Mbudziso pfufhi	17	25
KHETHEKANYO YA C: DIRAMA			
Fhindulani mbudziso NTHIHI*			
13. <i>Ha u tsa ndi ha u gonya</i>	Mbudziso ndapfu	20	25
KANA			
14. <i>Ha u tsa ndi ha u gonya</i>	Mbudziso pfufhi	20	25
KANA			
15. <i>Milomo ya nukala</i>	Mbudziso ndapfu	22	25
KANA			
16. <i>Milomo ya nukala</i>	Mbudziso pfufhi	22	25

***PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.**

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Ivhani na vhubanzi ha uri no fhindula mbudziso dzothe nga u vhea luswayo kha uyu mutevhe wa u sedzulusa:

KHETHEKANYO	MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO TSHO TEAHO	X
A: Vhurendi (Tshirendo tsho randelwaho)	1–4	2	
A: Vhurendi (Tshirendo tshi songo gudelwaho)	5–6	1	
B: Nganea (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	7–12	1	
C: Dirama (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	13–16	1	
*PFESANI: Kha Khethekanyo ya B na ya C, vhonani uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na mbudziso PFUFHI NTHIHI.			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

Fhindulani mbudziso MBILI kha NNA dzo vhudziswaho.

VHURENDI HO RANDELWAHO/GUDELWAHO**MBUDZISO 1 (MBUDZISO NDAPFU)**

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso yo vhudziswaho.

VHUNGOHO NA VIVHO –TR Ratshitanga

- 1 Vhungoho na vivho ndi tshimange na mbevha,
- 2 Nge zwothe mulilo zwi si okelane.
- 3 Vivho ndi vhulada, vhungoho ha amba la revha,
- 4 Naho tshadzo mboho idzi mbili hu u budulana.

- 5 Mutshilitshili wa vivho ndi vhutsilu,
- 6 Ngeno vhungoho vhu tshi phukhula nga ndivho.
- 7 Tsha vivho ndi u gungula na u fara nga mbilu,
- 8 Ngeno vhungoho vhu tshi li hada sa khwivho.

- 9 Mudzia u vhivha hothe ndi mulambilu,
- 10 Nge na wa vhaawe mukovhe khae zwo khakhea.
- 11 Tshidini ndi u tama vhuṭali ngeno wo bebwa u tsilu,
- 12 Wa hangwa uri zwi ṭodwaho nga vhungoho zwi a phethea.

- 13 Vhungoho ndi tshiphiri tsho vhumbaho muthu na shango.
- 14 U vhu hanedza ndi hone u shaya nzhele,
- 15 Nge hone vhone vhu sa shavhe mivhango,
- 16 Vhunga kha hone vhu si na ndele.

- 17 Thi mangali na iwe u hanedzaho zwine nda amba,
- 18 Vhunga tshira tshau ndi hone vhutsilu.
- 19 Vha ngaho iwe ndo vhona vhe vha anda.
- 20 Thetshelesa u pfe, u litshe u la mbilu.

Sengulusani ndila ine zwifanyiso zwa muhumbulo zwa ṭuṭuwedza ngayo ṭhalutshedzo ya tshirendo itshi.

[10]

KANA

MBUDZISO 2 (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

NELSON MANDELA – LR Ndlovu

- 1 Musi vundu la Qunu (Transkei) lo dihwala
- 2 Thumbu i tshi luma-luma sa ya mubvana mirini.
- 3 U swikela musu li tshi tsa mirini nga dukaduka
- 4 Goleni la 18 Fulwana 1918.

- 5 Musi mirenzhe na zwidavhula zwi tshi bvatamedza
- 6 Mirenzhe na mirombe zwi tshi runzhuvhedza,
- 7 Milenzheni ya dukaduka malisoni,
- 8 A yo ngo zwi divha,
- 9 Uri i khou tambudza mbokoti ya vhurangi.

- 10 Tshituhu na vhuloi he Tswane la ita,
- 11 Maromedzi a vhutungu e Robben Island la hwesa,
- 12 Mbonzhe dze Bantu Education ya phula
- 13 Ndi zwone zwi tsengisaho mutodzi matoni.
- 14 Nge u disola ya vha yone nguwane ya shango.

- 15 Ngavhe Afurika Tshipembe li divhe,
- 16 Ndi misi sa makumba lo tenengedza
- 17 Sa lukhanda marumbini tshiunzani la nusa.
- 18 Li tshi alusa phangami ya lushaka
- 19 Nelson Mandela tshithavhelo tsha ngozwi ntswu.

- 2.1 Topolani ipfi tshirendoni itshi line la amba murangaphanda wa maanda nahone ane a dipfa. (1)
 - 2.2 Hu na mutaladzi une wa sumba uri Mandela o vha murengululi wa vhatu vhatwu kha thambulo ye vha vha vhe khayoy. U topoleni. (1)
 - 2.3 Vhekanyani maipfi mana ane a sumbedza/talutshedza u pfiswa vhutungu ha Mandela. (1)
 - 2.4 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga ndima ya u thoma? (1)
 - 2.5 Ndi zwifhio zwe na guda tshirendoni itshi? (2)
 - 2.6 Sumbedzani uri u shumiswa ha lifanyisi kha mutaladzi/vese 16 zwi ni thusedza hani u pfesesa tshirendo itshi? (2)
 - 2.7 Ni a ima na na murendi kha mafhungo ane a khou amba tshirendoni itshi? (2)
- [10]**

KANA

MBUDZISO 3 (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MUVHILI WANGA KHA U DZIVHELWE – MR Nevhutalu

1. Muvhili wanga kha u dzivhelwe lwa tshothe
2. Musi mimuya ya lino shango i tshi vhudzula
3. Tshawo hu vhe u dziba nga midzi misima
4. Midzi i sa tati tshidumbumukwe tsha maanda.

5. Wanga muvhili wo dala nzanyo
6. Buluvhutsi livhi la vhutshilo la mbo vozha
7. Ngomu la sima tshisima tsha zwilavhi
8. Tshisimakhole tsha maḁi o dzikuwaho
9. Maḁi a lufu lu vhusaho shango.

10. Muvhili wanga kha u dzivhelwe
11. U dzivhelwe nzimelo nga tsemo vhuhali
12. Buluvhutsi swiswi li u tambudzaho
13. Li kundelwe nzuli dza u fhenda
14. U vhe muvhilivhili
15. Muvhili u si tshiulu tsha u dzunguluwa.

16. Shangoni lino lo dalaho zwickwekwe zwa vharei
17. Muvhili wanga u songo dinetisa
18. Wa lilela lone shango
19. Shango luvhandeni lwa zwivhulahi
20. Zwivhulahi zwa wone muvhili.

21. Muvhili wanga kha u tate sa mudzadze
22. U dipfundise wo didzumbamisa
23. Vhunga mimuya mivhi ya shango
24. I mimuyalufu
25. Lufu lwau vhulaha.

- 3.1 Topolani ipfi line la sumbedza uri vhutshilo ha murendi vhu na mabuli manzhi. (1)
- 3.2 Hu na mutaladzi une wa sumbedza uri murendi u tama u ima a khwatha uri zwithu zwi sa divhalei zwi sa kwame vhutshilo hawe. U topoleni. (1)
- 3.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga ndima ya vhuraru? (1)

- 3.4 Ndi afhio maipfi maṅa e muṅwali a a shumisa u sumbedza zwithu zwo vhfihaho/zwi si zwavhuḍi zwine zwa yela muthu? (1)
- 3.5 Ni guda mini kha tshirendo itshi? (2)
- 3.6 Sumbedzani uri u shumiswa ha lifanyisi kha mutaladzi/vese 21 zwi ni thusedza hani u pfesesa tshirendo itshi? (2)
- 3.7 Ni a ima na murendi na kha mafhungo ane a khou amba tshirendoni itshi? (2)
- [10]

KANA

MBUDZISO 4 (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni ḍo kona u fhindula mbudziso dzo ḍisendekaho khatsho.

A ṬODAHO MUNAMBA NDI NNYI? – TT Mudau

- 1 A ṭodaho munamba ndi nnyi?
- 2 Nḍuhu na tshikoli muḷi wazwo ufhi?
- 3 Thumbu ndi dzi wanafhi
- 4 Dzi lilaho u ruthutha mipale iyi
- 5 Dzi none nga manona a shango
- 6 Dikandeni khaṅo khei ḍikandeni nandi
- 7 Ni pfe mutoli wa mbofholowo, ni gana!
- 8 Ni vhumbuluwe kha “king bed” ni khosi.
- 9 Ilani, inwani ni khane sa ṅamana
- 10 Ni si hangwe gwala ḷa mbofholowo
- 11 Ni si livhale miṭodzi ya mulovha
- 12 Dikandeni ni kha miṭodzi ya tshililo
- 13 Ni lilele u pwashekanya ha mbondo
- 14 Dza tshitalula, tshandanguvhoni na tshikhuna.

- 4.1 Topolani ipfi ḷine ḷa sumbedza/ṭalutshedza zwithu zwavhuḍi. (1)
- 4.2 Hu na mutaladzi une wa sumbedza uri vhatu a vha tei u hangwa zwithu zwa kale zwe zwa vha vhaisa. U topoleni. (1)
- 4.3 Murendi u amba nga zwifhinga zwivhili tshirendoni itshi. Inwi zwi sumbedzeni. (1)
- 4.4 Muhumbulo muhulwane tshirendoni itshi ndi ufhio? (1)

- 4.5 Hu na he murendi a shumisa ndovhololo tshirendoni itshi. Hu sumbedzeni ni dovhe ni ambe uri o vha a tshi itela mini? (2)
- 4.6 Sumbedzani uri u shumiswa ha lifanyisi kha mutaladzi/vese 9 zwi ni thusedza hani u pfesesa tshirendo itshi? (2)
- 4.7 Ni a ima na murendi na kha mafhungo ane a khou amba tshirendoni itshi? (2)
- [10]

NA

VHURENDI VHU SONGO GUEDELWAHO/RANDELWAHO

MBUDZISO 5 (MBUDZISO NDAPFU)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso yo disendekaho khatsho.

LUVHOLELA LWA VHUTSHILO VHUNO – RL Ndlovu

- 1 Vhutshilo vhuno ha mahovhohovho
- 2 Lwendo luno lwo ambara gumbese
- 3 Lo tanwaho muvhili nga mirenzhe na zwidavhula
- 4 Zwothe zwi toda man a sa tati.
- 5 Mbilu ya vhutshilo vhuno
- 6 Ndi makwevho a midifho
- 7 I konwa nga ito la mpofu
- 8 Na ningo i hambelwaho nga vhuanzwo.
- 9 Vhutshilo ho dzhenwa nga phepho
- 10 Ho songa tshitungu na munyavhili
- 11 Mbilu yaho i swifhalela mbaula ya mudude
- 12 Vhatshili vho shanduka nzietshekume na nyamurovheni.
- 13 Shango lino li fhedzi li shaya sumbandila
- 14 Ya muḍi u re ntha ha thavha
- 15 Wa lwenzhe lu nyengaho
- 16 Lune lwa vha muzwala wa mbudzulo ya muya.
- 17 Ngavhe vhutshilo vhu nge phukha
- 18 Ndi musi mukwitani waho gwekwe ndi tshi rea
- 19 Uri vhu shone-vho vhu seme luvhilo lwaho
- 20 Lu fanywaho na lwa bupo tshikhalani.
- 21 Ndi nnyi kha lino la namusi?
- 22 Wa mihumbulo ya khuli
- 23 A sa hanyiho ha tshitavhili
- 24 A ngaho tshierendangolo tsha bambukwa thavhani.

Sengulusani ndila ine kunangele kwa maipfi kwa tutuwedza ngayo thero ya tshirendo itshi.

[10]

KANA

MBUDZISO 6 (MBUDZISO PFUFHI)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

LUVHOLELA LWA VHUTSHILO VHUNO – RL Ndlovu

- 1 Vhutshilo vhuno ha mahovhohovho
- 2 Lwendo luno lwo ambara gumbese
- 3 Lo tanwaho muvhili nga mirenzhe na zwidavhula
- 4 Zwothe zwi toda man a sa tati.
- 5 Mbilu ya vhutshilo vhuno
- 6 Ndi makwevho a midifho
- 7 I konwa nga ito la mpofu
- 8 Na ningo i hambelwaho nga vhuanzwo.
- 9 Vhutshilo ho dzhenwa nga phepho
- 10 Ho songa tshitungu na munyavhili
- 11 Mbilu yaho i swifhalela mbaula ya mudude
- 12 Vhatshili vho shanduka nzietshekume na nyamurovheni.
- 13 Shango lino li fhedzi li shaya sumbandila
- 14 Ya muḍi u re nḥa ha thavha
- 15 Wa lwenzhe lu nyengaho
- 16 Lune lwa vha muzwala wa mbudzulo ya muya.
- 17 Ngavhe vhutshilo vhu nge phukha
- 18 Ndi musi mukwitani waho gwekwe ndi tshi rea
- 19 Uri vhu shone-vho vhu seme luvhilo lwaho
- 20 Lu fanywaho na lwa bupo tshikhalani.
- 21 Ndi nnyi kha lino la namusi?
- 22 Wa mihumbulo ya khuli
- 23 A sa hanyiho ha tshitavhili
- 24 A ngaho tshindangolo tsha bambukwa thavhani.

6.1 Topolani ipfi line la amba/sumbedza zwithu zwi ungeledzaho vhutshilo. (1)

6.2 Hu na mutaladzi une wa sumbedza uri murendi o tulutshela zwivhuya kha vhutshilo hawe. U topoleni. (1)

- 6.3 Nani muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga ndima ya vhuḽa. (1)
- 6.4 Ndi afhio maipfi e muḽwali a a shumisa u sumbedza zwiḽhavhi zwa vhutshilo zwi ḽanganiwaho nazwo vhutshiloni. (1)
- 6.5 Ndi zwifhio zwe na guda tshirendoni itshi? (2)
- 6.6 Lifanyamuthu lo shumiswaho kha vese 19 ḽi ni thusedza hani u pfesesa tshirendo itshi? (2)
- 6.7 Ndila ine murendi a vhona ngayo vhutshilo inwi ni vhona i tshi tendisea na? Tikedzani phindulo yaḽu. (2)
- [10]

ḽHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha khethekanyo iyi.

MBUDZISO 7 (MBUDZISO NDAPFU)***TSHI DO LILWA* – NE Phaswana**

Sengulusani kubveledzelwe kwa khudano buguni iyi.

[25]

KANA**MBUDZISO 8 (MBUDZISO PFUFHI)*****TSHI DO LILWA* – NE Phaswana**

Vhalani tshipida tsha mafhungo tshi bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

Vho-Luvhone vha tshi pfa zwine mufumakadzi wavho a khou vha humbudza ngazwo, vha kotamela fhasi vha lidza na muludzi tshanda tsho farelela tshitiko. 'Hei, hafhu hu kha di vha-vho na izwo zwickolo na dzigoloi dza hone; ha, aredi ri do zwi vhona zwenezwo; ni ri zwi a konwa nga muthu zwenezwi?' Vho-Luvhone ndi mudededzi hafha tshikoloni tsha Mmbara Gammbani Miluwani. Ndi mudededzi ane zwa zwino a vha na miwaha ine ya todou swika ya sumbe a tshi khou shuma wonoyu mushumo wa vhudededzi. Mudededzi havha vha na mufumakadzi ane a shuma Yunivesithi ya Venda laiburari sa muvhakanyi na mudzudzanyi wa dzibugu zwenezwi matshudeni vho no dzi shumisa. Muta hoyu wo fhatutshedzwa nga zwickope zwivhili, mutukana na musidzana. Vhana havha vhuvhili havho vha dzhena tshikolo Pietersburg.

Muhumbulo wa u vha isa Pietersburg u dzhena hone tshikolo, ndi we wa bva na havha Vho-Emeli vhe vha ri vhana vhavho vha nga si dzhene hafha kha la Venda sa izwi vha tshi ri a hu na pfunzo, ine ya ri pfarara. Munna wavho vho edzisa nga hune vha kona u talutshedza nga ha vhuleme vhune ha bvelela musi vhana vhatuku vha tshi aluwa vha si na vhabebi tsini, ha tou vha hone u shela madi ntha ha tombo.

'Ndi ri vhananga a vha tei u nukhelwa nga mililo i daho na vhana vha hafha zwickoloni hezwi zwa hayani. Nahone vhadededzi vha hone na zwickhuwa zwine vha amba zwo vundekana lune wa vhuya wa ofha na zwaure vhana vha vhathu a vha khou gudiswa zwickalanga-shu. Vhone vha ri u bva tshe muthu a dzhena tshikolo a sa divhi u amba tshikhwa na mukhuwa ene mune wa luambo a nga kona u tshi funza? Hai, nne vhananga a vha liswi tshiganame ndo sedza lini. Arali vhone vha tshi ri a vha na tshede, vhuhulu nne ndi do gagadika nazwo, nne ndi do zwi kona, ndi nga si latele vhana sa khuhu lini.' Zwi do ri musi zwi tshi rali, wa vho wana mulomo wa Vho-Emeli wo no runzhuluwa wo no vha mungafha. A si mufumakadzi ane a lala na khani hoyu, ha sa itwa zwine a tama zwone, vhuhulu u do tou zwi ita nga khani nahone nga tshavhukoma.

'Nne ndi vhona hu tshi di vha na vhadededzi vhane vha didina vhukuma zwi tshi da kha mushumo wa u funza vhana hafha zwikoloni. U kona tshikhuwa a si tshithu tshine vhathu vha tea u fela tshone ...'

- 8.1 Vhaambi mafhungoni aya vha khou vhilaedzwa nga mini? (1)
- 8.2 Ndi mini tsho itisaho zwine zwa khou bvelela kha mafhungo aya e na vhala? (2)
- 8.3 Muṭa uyu wa Ṭhulwe u wanala vhuponi vhufhio? (2)
- 8.4 Sumbedzani uri Vho-Emeli na Vho-Luvhone vha fhambana hani kha kutshilele kwavho. (2)
- 8.5 Neani muhumbulo muhulwane une ra u wana nganeani iyi. (2)
- 8.6 Ndi zwifhio zwo tutuwedzaho Vho-Emeli uri vha didzhenise kha zwa vhugevhenga? (2)
- 8.7 Zwine Vho-Luvhone vha ita zwi vha zwo vha ṭana sa muthu-de? (2)
- 8.8 Lifurase lo talelwaho mafhungoni aya li kwamisa hani kupfesesele kwanu mafhungoni aya e na vhala? (2)
- 8.9 Vhushaka vhukati ha Dzhalagoma na Vho-Luvhone ni vhona vhu tshi do sala vhu hani nga murahu ha u farwa ha Vho-Luvhone na mufumakadzi wavho? (2)
- 8.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai*, ni dovhe ni tikedze phindulo yanu.
Vho-Emeli vho vha vha sa funwi zwone nga tshitshavha. (2)
- 8.11 Nangani phindulo yone-yone kha mutevhe wo nekedzwaho.
Rabangga o ri Vho-Luvhone a vha khwalifai/swikeleli u wana tshelede ngauri ...
A vha nṱwala dzitsheke ngeno vha tshi divha uri a vha na tshelede.
B bannga a yo ngo fhatelwa u thusa muthu wa tshishai.
C vha koloda bannga tshelede nanzhi.
D ndi muthu mutwsu. (1)
- 8.12 Zwiito zwa Vho-Luvhone nganeani iyi ni vhona zwi tshi ṭanganedzea? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 8.13 Ambani vhupfiwa hanu kha zwo bvelelaho mathakheni a nganea iyi. (3)

[25]

KANA

MBUDZISO 9 (MBUDZISO NDAPFU)***BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau***

Sengulusani kubveledzelwe kwa khudano buguni iyi.

[25]

KANA**MBUDZISO 10 (Mbuziso pfufhi)*****BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau***

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbuziso dzi no tshi tevhela.

Swondaha yeneyo nga matsheloni vhatu vhothe vha vha vho no tindivhala musanda vho tinga mutobvuma wotho u re henefho musanda. Ha ri vhamusanda Vho-Nyamalwela vho no tangedza vhueni havho mukoma Vho-Lugisani vha thoma u talutshedza shango zwe zwa vhuiwa nazwo Mphagane. Musi vhatu vho no pfa uri a hu nga vhi na thuso i no do bva Mphagane na uri shango li fanela u divhonela nga u ita songesonge ya rannda dza futhanu muta muwe na muwe, ha vha na u gungula huhulu.

A hu na na muthihi we a tendelana na heyo tshelede. Vhatu vho thoma u sola Vho-Lugisani na khoro yavho. Vhanzhi vho vha vha tshi vho amba uri ndi khwine tshikolo na yeneyo kiliniki zwi tshi kunda zwazwo.

Vhatu vho do thoma u sea na u dzungudza dzithoho musu hu tshi takuwa ula ramabindu wa Dovahoni Vho-Makhado a tshi ri: 'A si lupfumo kana vuhali ha pfumo zwi itaho uri muta kana lushaka lu beve phanda lini ndi u pfana na u talukanya uri naa pfano zwi amba mini? Heyi tshelede a si nnzhi arali ri tshi khou pfana ra dovha ra badela nga zwituku. Hafhu muthu a tshi di fhata ndu khulu kana a renga goloi nga tshelede i fhiraho afho kulekule a di fhedza...' ha ri vha sa athu u fhedza zwe vha vha vha tshi toda u amba, vhanna vha vha vho no vha fhindula nga vuhali: 'He vhone! Vha songo vhona vho pfuma vha humbula uri tshelede ndi mavhudzi a si na vhusiwana! Mara vho da fhano vha tshi khwankhwa zwino vho no pfuma nga dzitshede dzashu vha vho ri kolela!' Muwe-vho e nga fhala a ri, 'Naa kani hu na tshikwekwe nga iyi tshelede? Hafhu muthu a nga di fhura vhatu a pfuma nga tshelede ro lala. Vhanna, ri fanela u bvisa thoho sagani ra talifha!' Vhanzhi vho di takuwa-vho kha u fhindula fhedzi vhothe vho vha vha tshi fhindulela thungo-thungo nahone swilini. Ndi afha-ha Vho-Makhado vha tshi didzulela fhasi vho shona na tshifhatuwo tshi tshi sumbedza u dinalea. Fhedzi sa munna vha difara.

Ula muwe ramabindu wa Dovahoni Vho-Nethononda nga u vhona mafhungo a sunga-sunga a sa pfadzi kha vhatu a tavhanya a delwa nga muwe muhumbulo muswa. O no elekanya zwavhudi a sokou diputa a kondelela a takuwa a ima a ri, 'Nne a thi khou kwamesa sunga-sunga nga maanda lini, ndi mulayo wo vhwaho nga khoro khulwane Mphagane ...'

- 10.1 Ndi nnyi we a vhilaedzwa nga songesonge ya rannda dza futhanu hu sa athu u swikwa musanda Dovhoni? (1)
- 10.2 Tsho tutuwedzaho vha ti vha gemo la rannda dza futhanu ndi tshifhio? (2)
- 10.3 Mafhungo e na vhala afha a khou bvelela vhuponi vhufhio? (2)
- 10.4 Vho-Lugisani na Vho-Nyamalwela hu na hune vha fana na u fhambana hone kha sia la kuvhusele na kuvhonele kwa zwithu. Vhambedzani. (3)
- 10.5 Nani muhumbulo muhulwane une ra u wana nganeani ino. (2)
- 10.6 Ndi zwifhio zwo tutuwedzaho vengo na vivho kha Vho-Lugisani na Vho-Mandiwana, Vho-Mukhotho na Vho-Mamidze? (1)
- 10.7 Zwine Vho-Mamidze vha ita kha nganea iyi zwi vha tana sa muthu-de? (2)
- 10.8 Lifurase lo talelwaho mafhungoni aya li kwama hani kupfesesele kwanu kwa mafhungo aya? (2)
- 10.9 Ni vhona u nga kuvhusele kwa shango la Mphagane ku do vha hani nga murahu ha kuhatulelwe kwa khakhathi ya Dovhoni? (2)
- 10.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai*. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- Vho-Lugisani na Vho-Nyamalwela Singo vho vhengana u bva kale. (2)
- 10.11 Nangani phindulo ine ya vha yone-yone kha mutevhe wo nekedzwaho. (2)
- Hu na zwe Vho-Lugisani vha zwi humbula u bveledzisa shango la Mphagane, ndi zwi tevhelaho:
- A U renga goloi ya u reilisa vhatukana.
 B U khura midavhi ya u tambela bola.
 C U bwisa maḍi na u ita uri hu vhe na mabindu manzhi.
 D U isa nduvho nnzhi musanda. (1)
- 10.12 Zwiito zwa Vho-Lugisani ni vhona zwi tshi tangedzea naa buguni iyi? (2)
- 10.13 Ambani vhuḑfiwa hanu kha zwe zwa bvelela mathakheni a nganea iyi. (3)

[25]

KANA

MBUDZISO 11 (MBUDZISO NDAPFU)***MAFELADAMBWA – NE Sigogo***

Sengulusani kubveledzelwe kwa khudano buguni iyi.

[25]

KANA**MBUDZISO 12 (MBUDZISO PFUFHI)*****MAFELADAMBWA – NE Sigogo***

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

'Vhone khotsi a Tshimangadzo, nne ndi khou ri hoyu mulingo wo hulesa lune ri khou fanela u tea u livhuha Mudzimu o ri ponyokisaho. Kana zwino ro vha ri tshi do vha ro no welela wee?'

'Maemu ni songo tamba nga mafhungo a sa tambwi ngao lini. Vhone mmawe, ndi khou humbula uri ndi nambe ndi gonye hangei ha vhakoma ndi vha talutshedze uri a mafhungo e a vha a tshi do dzudzunywa mafheloni a vhege o shandula mulenzhe. Lo tsha musi zwino. Arali i iri ya vhuza zwino, ndi kha di edela zwifhio? Ndi khwine ndo ya zwino sa izwi ndi tshi di vutshela ngeyo mapholisani.'

'Zwi khou pfala niwananga,' ndi Vho-Nyalufhenene mme a Vho-Lialama vha tshi fhindula. 'Vhone makhulu wa Tshimangadzo vha ri zwi a pfala, a ri nga do sala ri tshi ofha naa? Hafhu ndi khou amba ngauri vha vha vhe a vha e navho, ndi amba vho shavhaho, a vha nga do da vha pferudzha metshisi nne ra ralo u duga? Hafhu vha songo hangwa uri kha vhuza vhurifhi ha Mawela o vha o amba uri u do takala nne ndi tshi fa ndo rondolosa mato sa a dzwirigondo. Mathina ngoho, muthu u a shavhisa. Zwino nne ndi fhano hafhu na vhuloi ndi sa vhudivhi, ndi fela lone dambwa ngeno mukumbi ndi songo nwa naa?'

Vho-Lialama vho di isa phanda na u kwengweledza avha mufumakadzi wavho ane a khou vhonala a tshi khou ofha vhukuma.

'Mufumakadzi wanga, nowa yo vhonalaho a i lumi muthu. Vhathu kha vha edele. Mudzimu o ri ponyokisa mulomoni wa i Jaho, u do ri linda nazwino. Kha vha ri ndi tuwe. Kha vha dzule zwavho afho masofani vha di lavhelesele thelevishini.'

'Zwanu tshimbilani, ri vavhili ri do tou lala ro tou dzula. Na uho u edela u kha di edela dza fara naa niwananga? Mbilu ya muthu ya tshenuwa yo tshenuwa, khofhe dzi a fhela. Mafhungo a hone wa a humbula u pfa na malofha a tshi shavha.'

12.1 Vhaambi mafhungoni aya vha khou vhilaedzwa nga mini? (1)

12.2 Tshiitisi tsha zwine zwa khou vhilaedza avha vhatu afha mafhungoni e na vhala ndi tshifhio? (2)

- 12.3 Vhathu avha vha khou amba mafhungo aya vhe ngafhi? (2)
- 12.4 Sumbedzani hune Vho-Maemu na Vho-Sara vha fhambana hone. (3)
- 12.5 Nani muhumbulo muhulwane une ra u wana nganeani iyi. (2)
- 12.6 Ndi tshifhio tsho tutuwedzaho Mawela uri a tode u vhulaha Vho-Maemu? (1)
- 12.7 Zwine Mawela a ita nganeani iyi zwi mu tana sa muthu-de? (2)
- 12.8 Liambele lo talelwaho 'O shandula mulenzhe' li thusedza hani kha kupfesesele kwanu kha tshipida tsha mafhungo aya e na vhala? (2)
- 12.9 Vhushaka vhukati ha muta wa ha Ramasunzi na wa ha Lialama ni vhona unga ho vha hani nga murahu ha u farwa ha Mawela. (2)
- 12.10 Fhindulani ngauri *Ee* kana *Hai*, ni tikedze phindulo yanu. (2)
- Vho-Maemu vha a lowa. (2)
- 12.11 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho. (2)
- Mawela o thoma u vhenga Vho-Maemu nge a pfa ...
- A nanga Vho-Muraga i tshi ri ndi vhone vhane vha khou mu lowa.
- B vho-Sara mme awe vha tshi ri vha khou mu lowa.
- C vho-Sara na Vho-Matodzi vha tshi ri ndi vhone vhane vha khou mu lowa.
- D a huna i re yone. (1)
- 12.12 Zwiito zwa Mawela nganeani iyi ni vhona zwi tshi tangedzea naa? (2)
- 13.13 Ambani vhubfiwa hanu nga zwo bvelelaho mathakheni a nganea iyi. (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**MBUDZISO 13 (MBUDZISO NDAPFU)*****HA U TSA NDI HA U GONYA*** – LL Mafenya na NA Milubi***MUTSHUTSHU*** – LL Mafenya

Sengulusani ni tshi sumbedza uri kubveledzelwe kwa mutambi dendele ku thusedza hani kha u bveledza thero ya dirama iyi.

[25]

KANA**MBUDZISO 14 (MBUDZISO PFUFHI)*****HA U TSA NDI HA U GONYA*** – LL Mafenya na NA Milubi***MUTSHUTSHU*** – LL Mafenya

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Ntshavheni: Vhoinwi vho na nyendo dza vhoinwi dzi sa fheli, ni a dina. A si kale-kale no vha no di ya hone khosoni. Ndi ya zwino khoso ya hone?

Alice: Ndi ya zwenezwi zwa mushumo. Hu do vha ho tangana vhatu vhothe vhane vha shuma na zwa mulayo. Hu khou ambiwa milayo miswa ine ya pfi i sedzuluswe hangei phalamendeni. Zwino wa sa thoma zwavhudi na vhaiwe u mbo di diwana wo xela.

Ntshavheni: Ni khou tou amba uri vhatu vhothe vhane vha shuma na zwa mulayo vha do vha vha hone afho khosoni ya hone. Zwi tou pfala uri vhaiwe a vha nga do kona lini. Hafhu zwi no kundisa vhatu a zwi fheli. Zwino arali nne nda vha ndi siho na inwi na vha ni siho zwi nga ita-shu?

Alice: Ndi zwine vha khou pfa ndi tshi ri kani matshelo ndi vuwe ndi ye u dzhia mukegulu uri vha de vha sale na vhana. Tenda na havha vho no ri thusa vha tshi do vha vhe hone.

Ntshavheni: Hone inwi na dzula zwi na mini? Shango lo vhfifa haano maduvha, ri a vhuya ra wana nndu i si na tshithu ngeno hu tshi di vha na mukegulu. Na inwi ni khou tshimbilesa-vho mani. Itani ni tshi dzula zwiwe. Hafhu ni mufumakadzi hezwi ni hafha, ni nga si tou tshimbila sa musidzana kana munna lini. Ni do ya kha zwiwe.

Alice: Nda tou dzula lwendo hu tshi pfi ndi lwa mbamatshelo? Ndi do ri ndo dzudzwa nga mini? Hafhu ho no dzudzanywa tshinwe na tshinwe. Na thikhithi dza bufho ro neiwa namusi na vhudzulo hodelani ho no bukiwa. Ndi khwine ndi tou ita lenelo la mukegulu. Ndo vha ndi tshi do ri na Khaukanani a de navho sa zwine ra diitisa zwone ri tshi fara dzinyendo.

- 14.1 Bulani uri vhaambi vha mafhungo aya vha khou amba vhe ngafhi. (1)
- 14.2 Muambi wa mafhungo aya o vha a na dzikhonani. Nwalani madzina mavhili. (2)
- 14.3 Vho-Alice vho olwa sa mutambi-de. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 14.4 Nga nnda ha u fhambana na Vho-Alice, hu na huiwe he Vho-Ntshavheni vha fhambana na Funzani. Talutshedzani nga u pfufhifhadza. (3)
- 14.5 Ndi zwifhio zwe na guda kha dirama iyi? (2)
- 14.6 Mafhungoni haya e na vhala zwi sumbedza Ntshavheni vhutshilo hawe ho shanduka vhukuma hu tshi vhambedzwa na u thomani. Talutshedzani nga u ita mbambedzo. (1)
- 14.7 Vho-Alice vho bveledzwa sa muthu-de? (2)
- 14.8 Liambele lo talelwaho li tutuwedza hani kupfesesele kwanu kwa tshipida itshi tshe na vhala? (2)
- 14.9 Phambano yo fhedza yo ita uri Alice a tuwe. A tshi luvheledzwa a ri ri fanela u thoma ra amba. Inwi ni vhona unga vho vha vha tshi toda u amba mini? (2)
- 14.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga **Ee** kana **Hai**, ni dovhe ni tikedze. (2)
- Khonani dza Ntshavheni dzi a fana nga kutshilele
- 14.11 Nangani phindulo yone-yone kha mutevhe wo nkedzwaho. (2)
- Tsho itisaho uri Vho-Ntshavheni vha sinyutshela Vho-Alice ndi ...
- A vho vha vho no neta nga khoso dzi sa fheli.
- B hu do kunda muthu wa u sala a tshi lela vhana.
- C vho vha vho no tshutshudzea.
- D a vha toda vha tshi ya Transkei. (1)

- 14.12 Zwiito zwa khonani dza Ntshavheni, nga nnda ha Funzani, zwi a tangedzea naa? (2)
- 14.13 Ambani vhupfiwa hanu malugana na zwe zwa itea diramani iyi. (3)
[25]

KANA

MBUDZISO 15 (MBUDZISO NDAPFU)

MILOMO YA NUKALA – MP NEFEFE

Sengulusani ni tshi sumbedza uri kubveledzelwe kwa mutambi dendele ku thusedza hani kha u bveledza thero ya dirama iyi. [25]

KANA

MBUDZISO 16 (MBUDZISO PFUFHI)

MILOMO YA NUKALA – MP NEFEFE

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Vho-Bukuta:	Ndi ndeniwa heli dithu. Ni a divha ni songo imelela nwana a tshi khou ita zwa vhundeniwa na mazwifhi!
Vho-Takalani:	O zwifha nge a ri mini?
Vho-Bukuta:	Dzi ngafhi ndilo dza vhuswa dze a vha a tshi khou lela khadzo? Zwino inwi ni mu imelela ngeno a tshi khou amba mazwifhi?
Vho-Takalani:	Muthu a tshi fhedza u la u dzula na ndilo dze a lela khadzo? Kana u dzi vhea hune dza tea u vheva hone?
Vho-Bukuta:	U tou vha ndeniwa hoyu nwana wanu! Zwino divhani zwauri nne hovhu vhundeniwa vhune a vha naho nne ndi do vhu hamula.
Vho-Takalani:	Ndi ndeniwa ngau a ita mini? Nazwino a hu shayi zwine vha khou farela khae vha tshi khou tou kundwa u mu vhudza. Zwi amba uri divha liiwe na liiwe hoyu nwana u fanela uri a tshi vha vhona a dzumbame musi. Hai! A si zwone hezwi zwine vhona vha khou tshilisa zwone kha vhana! Na muthu o tea u dzula a tshi nga dada kha vhana vhe a tou beba? A dzulefhi ngauri haya hawe ndi fhano?

Vho-Bukuta:	Na khezwi uyu niwana ni tshi nga ni a mu imelela? Duvha liniwe na liniwe musi ndi tshi lingedza u mu onyolosa inwi ni di dzhenelela nga vhukati.
Vho-Takalani:	A thi khou tou mu imelela lini. A si u onyolosa hezwi zwine vha khou ita zwone. Zwi vhidzwa u thupha niwana hezwi zwine vha khou itwa.
Vho-Bukuta:	Ndi nnyi o ni vhudzaho zwenezwo? Na kani ndi izwi zwidzangano zwa vhafumakadzi zwine vhatu vha khou fhurana ngazwo? Ndi amba hezwi zwine na anzela u ya mitanganoni yazwo.
Vho-Takalani:	Vha khou ambiswa nga mini zwenezwo?
Vho-Bukuta:	Nga u diitisa hanu.
Vho-Takalani:	Zwithu zwo khakheaho zwi tea u tou ambiwa khotsi a vhananga. Havha vhana ndi vhavho vhothe. Ngauralo vha fanela u vha fara vhothe u fana.
Vho-Bukuta:	Nne ndo neta nga u kowela hanu. Ndi na ndala kha ndi lugiseliwe zwiliwa.
Vho-Takalani:	Ilo lo naka. Zwiliwa ndi a vha lugisela. (Vha a bva)
Vho-Bukuta:	(Vha tshi sala vha tshi amba vhe vhothe) U ya penga hoyu musadzi. <u>Hoyu mutukana ndi fanela u dzula ndi tshi khou mu kadzinga.</u>

- 16.1 Vhaambi vha mafhungo aya vha khou amba vhe ngafhi? (1)
- 16.2 Bulani madzina a vhana vhane vha khou ambiwa. (2)
- 16.3 Vho-Takalani vho olwa sa mutambi-de? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 16.4 Nga nda ha u shengedza hohu ho vusaho heyi tsemano, hu na huwe he Vho-Bukuta vha hu ita kha onoyu. Talutshedzani nga u pfufhifhadza. (3)
- 16.5 Ndi zwifhio zwe na guda kha mafhungo aya e na vhala? (2)
- 16.6 Vhambedzani ndila ine avha vhavhili vha dzhia ngayo pfanelo dza vhatu. (1)
- 16.7 Ntshengedzeni o bveledzwa sa muthu-de kha dirama iyi? (2)

- 16.8 Lifurase lo talelwaho li tutuwedza hani kupfeselele kwanu kwa dirama iyi? (2)
- 16.9 Ndi zwifhio u ya nga muhumbulo wanu zwine zwa nga bvelela nga iwambo wa u sa vhiga zwiito zwi fanaho na zwa Vho-Bukuta mapholisani? (2)
- 16.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai*, ni dovhe ni tikedze phindulo yanu.
Thandululo ya thaidzo ya Ntshengedzeni yo konadzeiswa nga thuso ya Muofhe. (2)
- 16.11 Nangani phindulo yone-yone kha mutevhe wo nokedzwaho.
Tsho itisaho uri Vho-Bukuta vha sinyutshela mutukana wavho tsha vhukuma ndi:
A Uri ho ngo sheledza miri.
B Ha khou vhalala.
C O dzula tsini na mme awe.
D U vha fhindula nga tshiambela. (1)
- 16.12 Ni vhona zwiito zwa Ntshengedzeni zwi tshi tangedzea? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 16.13 Ambani vhupfiwa hanu malugana na zwo bvelelaho buguni iyi. (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80